

BIOGRAFIE A AUTOBIOGRAFIE

1

Graham Greene je nepochybně jedním z autorů, u nichž je pro pochopení a správnou interpretaci jejich díla nezbytná znalost faktů životopisných. Už sám způsob, jakým tvoří, jím samým vícekrát popisovaný (důsledná orientace na jemu důvěrně známou konkrétní realitu), mluví pro to, aby jeho životu (a také některým jeho rysům povahovým) byla věnována náležitá pozornost. Kromě některých vlastních Greenových prací svéživotopisných je nejzávažnějším pramenem vzpomínková kniha Ronalda Matthews *Můj přítel Graham Greene*.¹

2

Nejprve základní data k autorovu životu.

Graham Greene se narodil 2. 10. 1904 v Berkhamstedu, kde byl jeho otec ředitelem střední školy. Byla to početná rodina (hodně sourozenců i hodně strýčků a tet) intelektuálního rázu, v níž se dětem dostávalo liberálního vychování. Graham prožil vcelku šťastné dětství, přes znechucení prostředím anglické soukromé školy. Po absolvování střední školy svého otce studoval na Balliol College v Oxfordu, kde jej poutala hlavně historie. V Oxfordu začal publikovat, především časopisecky verše. V Oxfordu také vstoupil roku 1920 spolu s přítelem Claudem Cockburnem do komunistické strany — spíše ze zvědavosti než z rozumového uvážení — a kvůli tomu mu byl později odpírán vstup do USA.

Po skončení studia se nějakou dobu živil jako domácí učitel, později působil jako žurnalista v Nottinghamu (1925—1929) a v r. 1929 krátce jako redaktor *Timesu* v Londýně — až do vydání prvního románu *Člověk uvnitř* (*The Man Within*, 1929). Od té doby žije jako svobodný spisovatel. Pouze za

¹ Ronald Matthews, *Mon Ami Graham Greene*, Desclée De Brouwer, Bruges, 1957.

války pracoval pro ministerstvo zahraničí, a to jednak v Londýně jednak v Sierra Leone a jinde v západní Africe.

V Anglii žil Greene ponejvíce v Berkhamstedu, v Oxfordu a v Londýně, v posledních letech se zdržuje převážně ve Francii, a to střídavě v Paříži a v Antibes. Řadu významných děl také napsal ve své vile na Capri.

Ještě v Oxfordu se Greene seznámil s Vivien Dayrell-Browningovou, s níž se později oženil. Je otcem dvou dětí, jeho syn je nakladatelským pracovníkem. Posledních dvacet let žije Greene odloučen od manželky.

3

Výchozí údaje o autorově životě by byly neúplné, kdybychom se nezmínili o jeho četných cestách, lépe řečeno o jeho zálibě v cestování. Jednak se u něho jedná o jakousi romantickou touhu po poznávání (což souvisí s jeho žurnalistickými sklony — mnoho cest vykonal přímo jako dopisovatel či reportér), jednak sám své cestování velmi často označuje jako útěk před nudou či zoufalstvím. Už od mládí rád vyhledává nebezpečí a cesty mu k tomu poskytují dobrou příležitost. („Největší potěšení mi však v Malajsku působil pocit nejistoty...“²) S postupem času se však jeho pohnutky měnily a všestranný zájem o tzv. třetí svět, zejména o Afriku a Latinskou Ameriku, se dostal do popředí.

První jeho větší cestou byla romantická návštěva Porýní v době francouzské okupace po první světové válce. Hradila mu ji německá tajná služba a měl za úkol psát reportáže, příznivé německému stanovisku. Nějakou dobu pomýšlel dokonce na to, že se stane dvojím agentem. Literárním výtěžkem z této cesty byl později román *Název skutku* (*The Name of Action*, 1930).

Druhou významnou cestou, kterou podnikl v roce 1936, byla výprava do Libérie, do vnitrozemí Afriky, kterou vykonal v doprovodu své sestřenic Barbary Greenové (*Cesta bez map — Journey Without Maps*, 1956). Odraz této cesty nacházíme zejména v řadě kratších povídek z druhé poloviny 30. let. Koncem třicátých let pak Greene navštívil a procestoval revoluci zmítané Mexiko (*Cesty bezpráví — The Lawless Roads*, 1939; *Moc a sláva — The Power and the Glory*, 1940; některé kratší práce). Za války opět strávil delší dobu v Africe, v Sierra Leone (*Konvoj do západní Afriky — Convoy to West Africa*, 1942; *Jádro věci — The Heart of the Matter*, 1948).

Oproti výše zmíněným cestám je málo známo o plánované a nastoupené, avšak nakonec neuskutečněné návštěvě Španělska v době občanské války.

² Introduction to *The Quiet American*, in: Graham Greene, *The Quiet American*, Heinemann and The Bodley Head, London, 1973,

V Londýně byl Greene pozván delegací Basků, kteří mu zajistili cestu letadlem přes Toulouse. Očekávané letadlo však bylo ještě předtím sestřeleno a Greene se musel vrátit z Toulouse do Londýna.³

Po druhé světové válce jsou kromě opakovaných cest do Afriky (*Vyhaslý případ — A Burnt-Out Case*, 1960; *Konžský deník — The Congo Journal*, 1959; další práce kratší) a do Latinské Ameriky (*Náš člověk v Havaně — Our Man in Havana*, 1958; *Komedianti — The Comedians*, 1966; *Titulární konzul — The Honorary Consul*, 1973) snad nejvýznamnější dlouhé opakované pobyty ve Vietnamu (*Tichý Američan — The Quiet American*, 1955).

Pro interpretaci autorova díla je důležité, že na základě cestopisných knih, uveřejněných deníků či případně jiných písemností, je možno sledovat genezi příslušných děl beletristických.

Za svých cest měl Greene možnost setkat se s řadou významných osobností, z nichž uvedme alespoň Ho-Či-Mina, Castra, Allenda. O některých z těchto setkání napsal eseje, které jsou významné zejména pro postižení jeho orientace ideové.

4

Druhým momentem, o němž je třeba se v této souvislosti přinejmenším zmínit, je ten rys Greenovy povahy, který by bylo možno označit jako sklon k praktickým šprýmům, k černému humoru, který u něho lze pozorovat už od mládí (a který vyrovnává jeho časté nálady pesimistické a depresivní).

Jako student ještě se např. na radu přítele vydával za cestovatele po Mongolsku a namaskován vousy, brýlemi a holí, přednášel s promítáním diapozitivů ve školách a nevhodné obrázky vždy omlouval. Jindy nalíčil svého přítele za R. Kiplinga a uskutečnil s ním veřejnou besedu. S Claudem Cockburnem se převlékli za tuláky a s flašinetem putovali po anglickém venkově atd.⁴ V podobných kouscích však Greene pokračoval po celý život a jeho přátelé si nikdy nejsou jisti, co je z jeho strany čeká. Tak roku 1956 byl např. přáteli zvolen předsedou nevázně miněné „John Gordon Society“, jejímž cílem mělo být pronásledování nemravnosti v literatuře.⁵

³ Matthews, s. 16.

⁴ Matthews, s. 80—81.

⁵ John Atkins, *Graham Greene*, Calder and Boyars, London, 1970, s. 238—239.

Greene sám je člověk velmi skromný a jen nerad a málo mluví či píše o sobě. V posledních letech však s postupujícím věkem cítí potřebu vyzpovídat se a zrekapitulovat svůj život. Vydal autobiografii (*Kus života — A Sort of Life*, 1971), hodně autobiografických pasáží pak se objevuje v předmluvách ke starším dílům, které nyní postupně píše. Krom toho dává možnost nahlédnout do svého nitra v cestopisech, kde jsou autobiografické pasáže dosti časté. Rovněž byly publikovány i některé úryvky z jeho deníkových záznamů. (Greene si píše už po desetiletí pravidelně deníky, kam zapisuje mj. i různé literární nápady, obzvláště pečlivě pak registruje své sny.)

Nejvýznamnějším i nejrozsáhlejším dílem autobiografickým je už zmíněná kniha *Kus života*. Okolnosti jejího vzniku jsou uvedeny v interview, otištěném v „*Observer Magazine*“.⁶ Greene trpěl silnými depresemi a po dlouhé době, poprvé od mládí, navštívil psychiatra. Ten mu poradil, aby si vyjasnil okolnosti svého zranění. Plodem těchto úvah pak je *Kus života* — po jeho napsání potíže zmizely.

Kniha počíná líčením nejranějších vzpomínek z dětství a končí popisem okolností, za nichž vyšel jeho první úspěšný román *Vlak do Istanbulu* (*Stamboul Train*, 1932).

V úvodních kapitolách jsou obšírně líčeny poměry v rozsáhlé a rozvětvené Greenově rodině. Pro genetika by nepochybně bylo zajímavé, že Greenovi rodiče byli bratranec a sestřenice z prvního kolena; rovněž to, že jeden z jeho dědečků byl skrupulózním anglikánským duchovním, který usiloval dlouho marně o svou laicizaci, druhý pak vášnivě miloval britskou západní Indii, kde se dlouho zdržoval.

Údlostí, která Greena poznamenala na celý život a jejíž stopy najdeme takřka ve všech jeho dílech, byla delší psychoanalytická léčba, na niž byl poslán do Londýna. Sestávala mj. z každodenního vyprávění vlastních snů a z pokusů o jejich interpretaci, což jej natrvalo ovlivnilo (stálé vedení snových deníků, úloha snů a podvědomí v celém jeho díle). Úspěšná léčba však s sebou nesla jeden negativní vedlejší účinek: stálé logické analyzování snového materiálu mělo za následek nový, příliš rozumový pohled na svět. Greene jakoby se stal přemoudřelým, byl vyléčen až příliš z různých citových zaujetí. Nastupuje nový nepřítel: nuda, často doprovázená zoufalstvím. Novému nebezpečí je třeba čelit, aby se život přece jen stal zajímavějším. Je to ponejprv vážná hra se sebevražednými pokusy (viz často citované verše ze sbírky *Žvatlající duben — The Babbling April*, 1925) a později tento úkol přebírá už zmíněné cestování.

Pokud jde o sociální zařazení, pochází Greene z rodiny středostavovské. Ve 20. letech si sociální protiklady v britské společnosti ještě příliš neuvě-

⁶ *Observer Magazine*, 7. 11. 1975.

domoval, jeho vyostřené chápání těchto sociálních protikladů a vůbec větší vnímavost k problémům sociálním s sebou přinesla především celosvětová krize. Ke konkrétní solidarizaci s vykořisťovanými a utlačovanými dochází až ve 30. letech. (Jeho tehdejší angažovanost měla rysy spíše abstraktní.) Autor sám komentuje tuto skutečnost při líčení generální stávky v roce 1926: „Naše dvoučlenné hlídky se vždy zastavily na jižním konci Vauxhall Bridge, protože za ním ležely ulice nepřítelů, kde před hospodami postávaly hloučky stávkujících. Za několik málo let bych byl sympatizoval s nimi, ale do velké hospodářské krize tehdy ještě zbývalo několik let: hladové pochody dosud nevychovaly střední vrstvy.“⁷

Celá kniha je koncipována v podstatě chronologicky, na mnoha místech však autor nechává volně vystupovat své asociace a vyjadřuje se k řadě obecnějších otázek, které jsou pro pochopení jeho díla významné a kterým bude věnována pozornost jinde. Jedná se o zdůraznění důležitosti dětství, prvních zážitků a prvních přečtených knih. Dále probírá školu a utrpení žáků v britském školském systému, svůj zájem o parapsychologické problémy, počet pravděpodobnosti a náhody, svou konverzi a mnoho dalších věcí.

Celá kniha je psána věcně, zdrženlivě (vlastní osobnost vypravěče nevystupuje nikdy nadměrně do popředí) a bez ironie. Je samozřejmé, že se někde pisatel s velkým časovým odstupem vyjadřuje k situacím svého mladí hodnotícím způsobem.

6

Přímo autobiografický ráz mají ještě jiné práce Greenovy nebo přinejmenším některé jejich partie.

Zejména se to týká knih cestopisných. První z nich, *Cesta bez map* (*Journey Without Maps*, 1936), líčící autorovo putování Libérií, je založena na stálém prolínání několika rovin. Kromě záznamů z Afriky zde velkou roli hraje evropská přítomnost, která je se situací v Africe kontrastována, i Greenův předchozí život. Vzpomíná na rané dětské zážitky, na první pocity bolesti, na pobyt v Paříži v roce 1924, kde se zúčastnil komunistické schůze.

Mexiko popisující cestopis *Cesty bezprávi* (*The Lawless Roads*, 1939) evokuje zejména v první kapitole opět autorovy zážitky z dětství a mládí, a to zejména zážitky neradostné, smutné a kruté, které podměnily pozdější Greenův obraz světa.

Z Greenových esejů v této souvislosti třeba uvést především *Revolver v rohové skříni* (*The Revolver in the Corner Cupboard*) a *Ztracené dětství*

⁷ Graham Greene, *A Sort of Life*, The Bodley Head, London, 1971, s. 174—175.

(*The Lost Childhood*), publikované v souboru *Ztracené dětství a jiné eseje* (*The Lost Childhood and Other Essays*, 1951). První z nich líčí obšírně okolnosti Greenových mladistvých sebevražedných pokusů a byl později s úpravami více méně stylistického rázu zařazen na dvou místech do autobiografie *Kus života*, a proto zřejmě nebyl zařazen do *Sebraných esejů* (*Collected Essays*), vydaných 1969, druhý se zabývá vlivem četby na autorovo dětství a dospívání.

Údaje o autorově životě podávají dva africké deníky: *Konžský deník* (*Congo Journal*), který si Greene vedl za své cesty do Konga v roce 1959 (nepřímo v něm zaujímá stanovisko k současnému dění v Africe, stanovisko protikolonialistické), a *Konvoj do západní Afriky* (*Convoy to West Africa*, 1942), líčící autorovu plavbu z Anglie do Freetownu v době druhé světové války.

Z deníků, které si Greene vede, byly dosud publikovány jen některé fragmenty. Jde především o popis velkého náletu na Londýn, který byl pod názvem „Le grand bombardement du Mercredi 16 Avril 1941“ otištěn v knize Victora de Pange: *Graham Greene*.⁸ Je v něm evokována situace, blízká některým scénám z románu *Konec dobrodružství* (*The End of the Affair*, 1951). Souvislé pasáže z deníků jsou otištěny v předmluvě ke knize *Tichý Američan* (*The Quiet American*), v níž jsou líčeny dojmy z několika Greenových návštěv ve Vietnamu.⁹ Autobiografické údaje a narážky jsou roztroušeny ještě v řadě dalších prací, zejména v předmluvách k jednotlivým dílům, v některých publikovaných rozhovorech i jinde.

7

Dosud jsme se zabývali přímo Greenovým životem, případně tím, jak jej sám líčí v pracích autobiografického rázu. Pokusme se nyní naznačit, jak se jeho život odráží či spíše transformuje v jeho dílech beletristických. Greenovy vlastní zážitky pronikají do jednotlivých jeho děl v několika rovinách, které se ovšem často prolínají. Jedná se jednak o scénérii, jednak o postavy a dějové prvky.

Pokud jde o scénérii, vybírá si Greene téměř bez výjimky takovou, kterou z vlastní zkušenosti dokonale znal ještě dříve, než se rozhodl pro zpracování určité látky. Jedinou výjimkou je zde asi román *Jsem synem Anglie* (*England Made Me*, 1935), kdy se Greene nejprve rozhodl pro Švédsko a pak jej teprve jel navštívit. A vybírá si většinou takové, které mu tak či onak přirostly k srdci. Ať je to Nottingham, kde prožil část svého mládí

⁸ Victor de Pange, *Graham Greene*, Éditions Universitaire, Paris, s. 119—124.

⁹ Introduction to *The Quiet American*, in: *Graham Greene, The Quiet American*, Heinemann and The Bodley Head, London, 1973.

(*Revolver na prodej — A Gun for Sale*, 1936; *Skleník — The Potting Shed*, 1957), či Oxford (*Kosa na kámen — When Greek Meets Greek*) nebo *Antibes (Můžeme si půjčit vašeho manžela — May We Borrow Your Husband)*.

Zvláštní skupinu v rámci této kategorie tvoří díla, v nichž se uplatňují vzpomínky z dětství. Zejména se jedná o novelu *Pod zahradou (Under the Garden)*, 1963), v níž jsou umělecky zpracovány a transponovány autorovy zážitky z prázdnin v Harstonu, jak je líčí v *Kus života*. Reminiscence na rodný Berkhamsted se objeví v některých rekvizitách i jinak silně autobiografické povídky *Nevinný (The Innocent)*.

Druhou, a to významnější rovinu, tvoří podobnosti postav a motivů Greenových děl se skutečnostmi z Greenova života. Zvláštní úlohu zde hrají vzpomínky z dětství a mládí.

Poezie, zejména lyrická, je v této souvislosti něčím zcela specifickým, přesto však může Greenova básnická prvotina posloužit jako dobrý úvod do této problematiky. Zjevně autobiografický ráz mají zejména básně *Pocity (Sensations)* a *Hazardní hra (The Gamble)*, v níž jsou reflektovány Greenovy sebevražedné pokusy. Druhou báseň dokonce Greene prakticky použil ve svém soukromém životě: nechával ji ležet na svém stole, aby si ji rodiče v případě jeho eventuální smrti povšimli a věděli, že šlo o hru. Tyto básně uvádějí celou řadu sebevražd v Greenově díle, z nichž přinejmenším mnohé jsou odleskem jeho vlastních pokusů či zkušeností. Tato řada počíná románovou prvotinou *Člověk uvnitř (The Man Within — Andrewsova sebevražda v závěru)* a táhne se jako červená niť celým autorovým dílem. Zvláštní úlohu v tomto kontextu hrají sebevražedné pokusy dorůstajících dětí či mladistvých (*Skleník — The Potting Shed, Tesaje sochu — Carving a Statue, Brightonský špalek — Brighton Rock*). V nejnovější tvorbě Greenově tento rys zcela ustupuje do pozadí, což patrně souvisí se změnami v jeho světovém názoru.

Kořeny v životě autorově má oblíbený typ Greenových hrdinů — štvaneč, případně tajný agent. Prožívání nebezpečí, často přímo v roli tajného agenta, je Greenovou oblíbenou zábavou. Touha po poznání tohoto způsobu života jej vedla i na jeho první větší zahraniční cestu do Porýní, kam jel jako placený agent Německa (viz *Název skutku — The Name of Action*).

Zážitky z raného dětství byly Greenovi přímým podnětem k řadě dalších momentů v literárních pracích různého rázu. Ať to byla záliba ve hře s natahovacím vláčkem, využitá v povídce *Náznak vysvětlení (The Hint of an Explanation)*, 1948) či vzpomínky na dětské společenské večírky a taneční, vylíčené v povídkách *Konec večírku (The End of the Party)*, 1929), a *Nevinný (The Innocent)*, 1937). O nich Greene píše: „O mnoho let později jsem napsal krátkou povídku o dětském večírku a jinou o tanečních a možná, že jsou v nich také obsaženy vzpomínky.“¹⁰

¹⁰ Graham Greene, *A Sort of Life*, The Bodley Head, London, 1971, s. 31.

Zvláštní oddíl v rámci této kapitoly tvoří nepochybně už zmíněné cestování, lépe řečeno autorovy cestopisy a jejich často úzká spojitost s díly beletristickými. Především jde o vztahy typu *Cesty bezpráví* (*The Lawless Roads*) a *Moc a sláva* (*The Power and the Glory*), kdy výsledné dílo beletristické je podstatně ovlivněno autorovými zážitky z cest, zachycenými v cestopisech. Je ovšem jistě diskutabilní, zda beletristické zpracování zážitků z cest, případně jiných obdobných zážitků, lze pokládat za autobiografický rys. Přinejmenším do jisté míry však ano.

Tento vztah — cestopis, zápis, zpráva či esej či jakýkoliv jiným způsobem vylíčený či veřejnosti známý cestovní zážitek na jedné straně, na druhé straně pak beletristické zpracování — se však neomezuje jen na uvedené práce o Mexiku. Všem Greenovým dílům, která se odehrávají v tzv. třetím světě, ale i vůbec mimo Anglii, předcházely (snad s jedinou výjimkou románu *Slyšeno za soumraku* — *Rumour at Nightfall*, 1931), delší či opakované cesty, ať už byla jejich motivace jakákoliv. Týká se to už jedné z prvotin (*Název akce* — *The Name of Action*) a platí to pro všechna příslušná díla až po román *Titulární konzul* (*The Honorary Consul*).

Tato skutečnost je jistě na jedné straně způsobena autorovou cestovatelskou vášní, na druhé straně však při genezi mnoha děl hrála určitou roli ta autorská poctivost, o níž se píše v díle *Proč píší?* (*Why Do I Write?*, 1948): „Výrazem ‚řikat pravdu‘ nemyslím nic velkolepého. Nemám na mysli ani žádná odhalení. Pravdou tu prostě rozumím přesnost — což je především otázka stylu . . . Neboť tu nejde jen o svědomí umělecké, nýbrž i společenské.“¹¹ Platnost uvedeného výroku (jemu obdobné najdeme u Greena roztroušené i jinde) se ovšem neomezuje jen na stylistiku. Až někdy přílišná péče (která se s léty stupňuje) psát pravdu vede Greena k tomu, aby psal především o tom, co sám prožil a zažil, až k tomu, aby si své nápady a kombinace ověřoval v terénu. A zážitky z těchto průzkumných cest jej samozřejmě opět inspirují.

To vše patří k jeho tvůrčímu typu, a proto v jeho díle autobiografické momenty hrají tak důležitou úlohu. Při zkoumání této problematiky je však vždy třeba přihlížet ke skutečnosti, že Greene jako praktický šprýmař vytváří, pro vlastní potěšení i pro oklamání kritiků, pseudoautobiografické konstrukce či náznaky.

¹¹ *Why Do I Write? An Exchange of Views Between Elizabeth Bowen, Graham Greene and V. S. Pritchett*. Percival Marshall, London, 1948, s. 30.